

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING HISSIY-EMOTSIONAL SALOMATLIGI

*Yuldasheva Mahliyo Baxtiyorovna,
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD
psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi*

*Karimjonova Madinabonu Rahmatilla qizi
Psixologiya yo'nalishi talabasi
Farg'ona davlat universiteti*

Annotatsiya. Shaxs psixologiyasida hissiy-emotsional salomatlik inson hayotining asosiy fazilatlaridan biridir. Uning asosi bolalik davridan boshlab shakllanadi hamda bolaning atrofidagi kattalarga, ularning shaxslararo munosabatlariga va bolaning shaxsiga bo'lgan munosabatiga bog'liq bo'ladi. Maqolada empirik tadqiqotlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy-emotsional salomatligi muammosi yoritilgan.

Kalit so'zlar: hissiy-emotsional salomatlik, ishonch hissi, noqulaylik, qoniqish, oila

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

*Юлдашева Махлиё Бахтиёровна
доктор философии по психологическим наукам, старший преподаватель кафедры
психологии*

*Каримжонова Мадинабону Рахматилла кизи
Студент направления прикладная психология Ферганский государственный
университет*

Аннотация. В психологии личности эмоциональное благополучие является одним из основных качеств жизни человека. Его основа закладывается в детском возрасте и зависит от окружающих ребенка взрослых, их взаимоотношений и реакций на поведение личности ребенка. В статье раскрывается проблема эмоционального благополучия детей на основе проведенного эмпирического исследования.

Ключевые слова: эмоциональное благополучие; чувство доверия; дискомфорт; удовлетворенность; семья.

EMOTIONAL WELL-BEING OF CHILDREN IN PRESCHOOL AGE

*Yuldasheva Makhliyo Bakhtiyorovna
Doctor of Philosophy in Psychological Sciences, Senior lecturer at the Department of
Psychology*

*Karimzhonova Madinabonu Rakhmatillo kisi
Student of Applied Psychology Ferghana State University*

Abstract. In personality psychology, emotional well-being is one of the main qualities of a person's life. Its foundation is laid in childhood and depends on the adults around the child, their relationships and reactions to the behavior of the child's personality. The article reveals the problem of emotional well-being of children on the basis of an empirical study.

Keywords: emotional well-being; sense of trust; discomfort; satisfaction; family.

Kirish. Maktabgacha yosh davri - bolaning shaxsiy qirralari shakllana boshlagan davrdir. Ushbu davrda aqliy jarayonlarning jadal rivojlanishi kuzatiladi, bola turli faoliyat turlarini faol ravishda

o'zlashtiradi. Maktabgacha yosh davrida bolaning hissiy xulq-atvori va oilaga munosabatining ilk kurtaklari shakllanadi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "...oilalardavromiyiligini ta'minlaydi", degan fikrlari bejiz emas [8]. Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy-emotsional salomatligi xususiyatlarini o'rganish juda muhim ahamiyatga ega. Chunonchi oilada hissiy xulq-atvori bolaning voqelikka munosabatini shakllantirishning eng muhim mezoni sifatida axloqiy, estetik va aqliy tarbiya vositasi hisoblanadi.

Agar bola hissiy-emotsional jihatdan sog'lom oilada ulg'aysa, u boshqalarga nisbatan do'stona munosabatda bo'ladi, egosentrik pozitsiyani yengishga qodir, ota-onaga qo'pol munosabatni namoyon qilmaslikka urinadi, o'g'irlamaydi, jirkanch xulq-atvorni namoyon qilmaydi, o'zgalarni xafa qilmaydi [7].

Bolaning hissiy-emotsional salomatligi xulq-atvorning quyidagi xususiyatlarida ifodalanadi: atrof-olamga nisbatan ishonch hissining mavjudligi; insoniy his-tuyg'ularni namoyon qilish qobiliyati; boshqalarning holatini tushunish va his qilish qobiliyati; ijobiy his-tuyg'ular va hazil-mutoyiba tuyg'usining mavjudligi; shaxslararo munosabatlarga kirisha olish qobiliyati va ehtiyoji; ajablanish hissining mavjudligi; xulq-atvorning o'zgaruvchanligi; raqobatbardosh vaziyatlarda to'siqlarni yengib o'tish yoki noqulaylikni bartaraf etish uchun harakat qilish qobiliyati; o'zini va o'z xatti-harakatlarini ijobiy ravishda mustahkamlash qobiliyati; yoshiga muvofiq tarzda o'z xatti-harakatlarining xususiyatlarini tushunish qobiliyati [3].

Adabiyotlar tahlili.

Oilada bolalarning hissiy-emotsional salomatligi muammosi har doim barcha soha olimlarini qiziqtirib kelgan. Har qanday oilada oilaviy tarbiyaning mustahkamligi ko'p jihatdan oilada shakllantiriladigan munosabatlarga, ularning ma'naviy-axloqiy xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) tomonidan ota-onalar farzandlariga qoldiradigan eng katta meros bu oila o'chog'idagi hissiy mamnunlikni yarata olishdir, deb e'tirof etilgan [6, p.14].

Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida oilada bolaning hissiy-emotsional salomatligini shakllantirish mavzusiga to'xtalib o'tishgan. Xususan, buyuk olim va mutafakkir Abu Ali ibn Sino o'zining "Hikmat" asarida ota-onaning farzand tarbiyalash oldidagi mas'uliyatini ta'kidlaydi. Abu Ali ibn Sino yosh bolani yaxshi axloqli va aqlan sog'lom qilib tarbiyalash jarayonini quyidagicha ta'riflagan: "ta'limda birinchi navbatda bolani to'g'ri yo'naltirish muhimdir. Hamma narsa, hatto eng oddiy oilaviy munosabatlar ham bolaga ta'sir qiladi" [6, p.18].

Shuningdek, buyuk faylasuf Kaykovus "Qobusnoma" kitobida ota-onalarga bolalarni tarbiyalashda juda ehtiyot bo'lishni maslahat bergan [6, 21-bet]. Sharq ilmida bola tarbiyasida eng muhim narsa ota-onalarning sabr-toqati va xotirjamligi, ota-ona va bola munosabatlarining uyg'unligidir.

Rossiyada bolalar psixologiyasi muammosi juda keng o'rganilgan. Rus psixologlari Yu.I.Alyoshina, V. N. Drujinin, S. V. Kovalyov, A. S. Spivakovskaya, E. G. Eydemillerlar [1] oila bevosita yoki bilvosita jamiyatda sodir bo'layotgan barcha o'zgarishlarni aks ettiradi, garchi u nisbiy mustaqillikka, barqarorlikka ega bo'lsa ham degan fikrni ilgari surganlar.

A.D.Koshelyova, V.I.Pereguda, I.Y.Ilina, G.A.Sverdlova, E.P.Arnautova kabi psixologlar bolani dunyoga munosabatining asosi bo'lgan va oilaviy vaziyatni, kognitiv sohani, hissiy-irodaviy holatni boshdan kechirishning o'ziga xos xususiyatlariga ta'sir qiladigan bolaning barqaror ijobiy, qulay hissiy holatiga e'tibor qaratgan holda tadqiqotlarida stressli vaziyatlarni boshdan kechirish uslubi, tengdoshlari bilan munosabatni o'rganganlar [2, 5].

Metod va metodologiya.

Biz oilada bolalarning hissiy-emotsional salomatligini aniqlash uchun empirik tadqiqot o'tkazdik. Tadqiqotimizning maqsadi maktabgacha yoshdagi shaxsning hissiy-emotsional salomatligi xususiyatlarini empirik o'rganishdan iborat bo'ldi. Tadqiqot obyekti sifatida Farg'ona shahar 7-MTMning 46 nafar 5-6 yoshdagi tarbiyalanuvchilari qatnashdi.

Tadqiqot predmetini maktabgacha yoshdagi bolaning oilaga hissiy munosabati tashkil qildi. Tadqiqotning asosiy gipotezasi maktabgacha yoshdagi bola shaxsining hissiy-emotsional

salomatligi xususiyatlari oilaviy munosabatlarga bog‘liq ekanligida, deb ilgari surildi. Tadqiqotda “Oila rasmini chizish” (V. Huels, L. Korman, A. I. Zaxarov) hamda “Metamorfoz” (J. Royer, N. Semago tomonidan moslashtirilgan) metodikalari o‘tkazildi.

“Oila rasmini chizish” metodikasi natijalariga ko‘ra, bolalarning oilaga hissiy munosabati baholandi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning 52,5 foizida ota-onalarga nisbatan hissiy munosabat ustunlik qildi. Bu ularning ota-onalari kabi bo‘lish, ota-onalari bilan umumiy faoliyatni birgalikda amalga oshirish istagida namoyon bo‘ladi. Bola o‘zini oilaning teng huquqli a‘zosi sifatida qabul qiladi va undan ajralmaydi, bola tasavvurida ota-onalar o‘rtoq sifatida qabul qilinadi.

Natijalar tahlili.

Bolalarning 28,4 foizi ota-onalariga nisbatan hissiy jihatdan beqaror munosabatda ekan. Ushbu an‘ana bolalarning ota-onalariga nisbatan noaniq munosabatida aks etadi, bola o‘zini oilaning to‘liq a‘zosi sifatida qabul qiladi, ammo ota-onalarning xatti-harakatlariga qarab, u tajovuzkorlikni namoyon qilishi, asabiylashishi, affektiv xulq-atvorni ko‘rsatishi mumkin. Ba‘zida bolada muayyan vaziyatlarga muvofiq tarzda oilaviy qoidalar va me‘yorlarga qarshi harakat qilish istagi paydo bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning 19,1 foizi o‘z oilalariga nisbatan hissiy tanglikni namoyon etdi. Bu bolaning oilasidan ajralish istagida ifodalanadi, bola begona odam bilan yaqin munosabatda bo‘lish zarurligini qondirishni izlaydi. Bola ota-onasi tomonidan himoyalanganligini his qilmaydi. Natijada, bolada tajovuzkor va mudofaa reaksiyalari namoyon bo‘lib, ota-onalarning talablariga zid harakat qilish istagi paydo bo‘ladi.

“Metamorfoz” metodikasi proyektiv usul sifatida hissiy xatti-harakatlarning turlarini tashxislashga imkon beradi. Unga ko‘ra hissiy harakatlar shartli me‘yoriy, namoyish etuvchi yoki himoya turlaridan iborat. Tadqiqot natijasi shuni ko‘rsatdiki, bolalarda ko‘pincha hissiy xatti-harakatlarning shartli me‘yoriy turi namoyon bo‘ladi [4].

Maktabgacha yoshdagi bolalarning 49,3 foizi ota-onalar va atrof-muhit talablariga muvofiq adekvat xulq-atvorda ifodalangan eng aniq shartli me‘yoriy xatti-harakatlar turiga ega. Bola ota-onasining xohish-istaklarini tahlil qiladi, u itoatkor, uni ishontirish oson, lekin ayni paytda u o‘z xohish va istaklariga muvofiq o‘zini tutishi mumkin. Bunday bolalar ota-onalari bilan do‘stona munosabatlarga ega.

Bolalarning 39,5 foizida namoyishkorona xulq-atvor turi ustunlik qiladi. Bunday bolalar o‘zlarini hurmat qilishadi, ular ota-onalaridan ko‘proq e‘tibor olishga harakat qilishadi. Ular ota-onalarining fikrini kamdan-kam holda tinglaydilar, hamma narsada ota-onalaridan ustun bo‘lishga intiladilar.

Bolalarning 11,2 foizi himoya turiga ega: bu xatti-harakatlar ota-onalariga ishonchsizlik, yolg‘izlik hissi bilan namoyon bo‘ladi. Ota-ona va bola o‘rtasida ishonchli munosabatlar mavjud emas. Bola oilaning qo‘llab-quvvatlashini his qilmaydi.

Xulosa.

O‘tkazilgan empirik tadqiqotlardan biz quyidagi xulosalarga keldik:

Birinchi, oila har bir bola uchun muhim hissiy maskan hisoblanadi. Bolaga nisbatan oilaning vazifalari xilma-xil: tarbiyaviy, hissiy, ijtimoiy nazorat, ma‘naviy, bo‘sh vaqtni tashkillash, maishiy va iqtisodiy. Bola va ota-ona munosabatlari oilaning eng muhim tizimi bo‘lib, ular o‘rtasidagi uzluksiz davom etadigan uzoq muddatli va yoshga bog‘liq munosabatlar sifatida shakllanadi.

Ikkinchi, ota-onalarning bolaga bo‘lgan hissiy munosabati bu ota-onaning tarbiyalash vakolatida ega bo‘lgan holda bolani hissiy qabul qilish, uning shaxsiga qiziqish va unga g‘amxo‘rlik qilish kabilarda namoyon bo‘ladigan qadriyat yo‘nalishi, munosabatlarning integral tavsifidir. Ota-onalarning bolaga hissiy munosabati optimallik sifatida qabul qilinadi.

Uchinchi, maktabgacha yosh kognitiv va amaliy faoliyat subyekt sifatida shakllanishning dastlabki bosqichidir. Hayotning bu davri bolada psixika va axloqiy xatti-harakatlarning ijtimoiy qirralarini shakllantirishda juda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda maktabgacha

yoshdagi bolaning hissiy sohasi, uning oila va yaqinlariga hissiy munosabati shakllanadi.

To'rtinchidan, hissiy salomatlik bolaning voqelikka bo'lgan munosabatining asosi hisoblanadi va hayotiy tajriba xususiyatlariga, kognitiv sohaga, hissiy-irodaviy sohani hamda stressli vaziyatlarni boshdan kechirish uslubiga, tengdoshlar bilan munosabatlariga ta'sir qiladigan bolaning barqaror-ijobiy, qulay-hissiy holati sifatida tavsiflanadi. Hissiy salomatlik bolaning hissiy xulq-atvori, oilaga hissiy munosabati va ota-onasining uni hissiy jihatdan qabul qilinishi asosida shakllanadi.

Beshinchidan, bolaning oilasiga nisbatan hissiy munosabati bu uning birgalikdagi faoliyat va muloqot jarayonida o'z munosabatlari, yo'nalishlari, umidlari tizimiga tayanib, ota-onalarini qanday idrok qilishi va baholashi tizimidir. Bola ota-onasining munosabatlarini idrok etishi barobarida muayyan his-tuyg'ularni ifodalashiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейная диагностика и семейная психотерапия. - Санкт-Петербург: Речь, 2003.
2. Эмоциональное развитие дошкольников: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А.Д. Кошелева, В.И. Перегуда, О.А. Шаграева; под ред. О.А. Шаграевой, С.А. Козловой. - М.: Академия, 2003. - 176 с.
3. Родители и дети: психология взаимоотношений / Под ред. Е.А.Савиной и Е.О.Смирновой. - М.: Когито-Центр, 2003. - 230с
4. Семаго Н.Я. Метаморфозы. Диагностика эмоциональной сферы ребенка //Вестник практической психологии образования. – 2004. - №1
5. Шаграева О.А., Кошелева А.Д., Лобза О.В. и др. Ребенок в семье: учебное пособие. - М.: МГПУ, 2007. - 386 с.
6. Shoumarov G. B., Xaydarov I. O. va boshqalar. Oila psixologiyasi. T: Sharq. 2008. 296 b.
7. Zakirova M. S. The role of Uzbek and Russian fairy tales in the formation of a child's personal qualities //Problems of psychological well-being– 2021. P. 325
8. Yuldasheva M.B. Socio-psychological aspects of the manifestation of child loneliness. International online scientific-practical conference "Topical issues of preschool and primary education: problems, solutions and prospects for development". June 11, 2020. Ferghana. P. 333-336.